

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN JARAYONNING MAZMUNI

Nasimova Shahnoza Ixtiyor qizi

Toshkent davlat pedagogika universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda muhim e'tibor va talabga ega bo'lgan mantiqiy tafakkur xususida. Unda boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish jarayoni, uning mazmun mohiyati hamda uning matematika darslarida ahamiyati. O'rganish jarayonida amalda qo'llangan metod, vosita, shakl hamda usullari o'z ifodasini topgan.

Kalit so'z: mantiq, tafakkur, boshlang'ich sinf, o'quvchilar, mazmun, metod, shakl, vosita, usul, malaka, ko'nikma, bilim, salohiyat, mantiqiy fikrlash, rivojlantirish.

СОДЕРЖАНИЕ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Насимова Шахноза Ихтиёр девушка - аспирантка 2 ступени Ташкентского Государственного Педагогического Университета

Аннотация: Данная статья посвящена логическому мышлению, которое в настоящее время пользуется большим спросом и вниманием. В ней рассмотрен процесс развития логического мышления учащихся начальной школы, его содержание и значение на уроках математики. Выражены методы, средства, формы и приемы, используемые в процессе обучения.

Ключевые слова: логика, мышление, начальный класс, учащиеся, содержание, метод, форма, объект, метод, компетенция, умение, знание, потенциал, логическое мышление, развитие.

THE CONTENT OF THE PROCESS FOR THE FORMATION OF LOGICAL THINKING IN PRIMARY CLASS STUDENTS

Nasimova Shahnoza Ikhtiyor qizi - 2nd stage graduate student of Tashkent State Pedagogical University

Annotation: This article is about logical thinking, which is currently in great demand and attention. In it, the process of developing the logical thinking of elementary school students, its content, and its importance in mathematics lessons. The methods, tools, forms and methods used in the learning process are expressed.

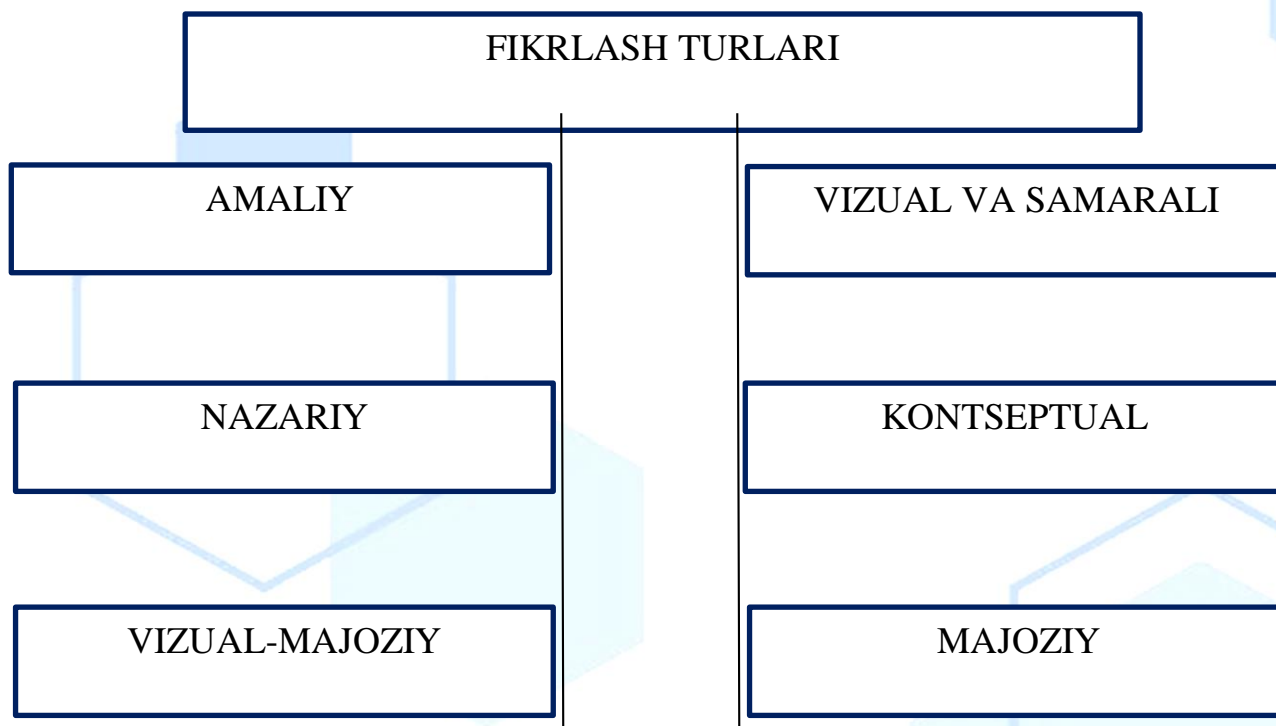
Key words: logic, thinking, primary class, students, content, method, form, object, method, competence, skill, knowledge, potential, logical thinking, development.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida bir necha yillardan keyin hozirgi zamon o'rnini bosa oluvchi yosh avlod tarbiyasiga katta e'tibor qaratish lozim. Boshlang'ich sinf davri (1-4-sinflar) shaxs shakllanishining dastlabki bosqichini, barcha o'zini anglash jarayonlarining rivojlanishini ta'minlaydi, o'rganish qobiliyati va istagini shakllantiradi. Yurtimizda esa bu sohaga yanada kuchli e'tibor qaratilib, ushbu soha rivoji uchun keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu o'rinda esa Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston - maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi"[1]. Ushbu fikrlar ham so'zimiz isboti bo'la oladi.

Fikrlash uch turga bo'linadi va ifodalanadi: vizual-samarali fikrlash, vizual-majoziy fikrlash va og'zaki-mantiqiy fikrlash. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolaning aqliy faoliyatining rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega va bosqichlarning muntazam o'zgarishi bilan belgilanadi, bunda har bir oldingisi keyingisini tayyorlaydi. Tafakkurning yangi shakllari paydo bo'lishi bilan eski shakllar yo'qolmaydi, ular saqlanib qoladi va rivojlanadi. Maktab ta'limi shunday tuzilganki, og'zaki-mantiqiy fikrlash asosan rivojlanadi. Agar birinchi marta ko'rgazmali namunalar bilan ishlashga katta e'tibor berilsa, uchinchi sinfdan boshlab bunday mashg'ulotlar hajmi keskin kamayadi. Majoziy boshlanish o'quv faoliyatida zaruriyatini yo'qotadi. Bolalar aqliy faoliyat usullarini o'zlashtiradilar, ongda harakat qilish va o'zlarining fikrlash jarayonini tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, dalillarga asoslangan fikrlash asoslari boshlang'ich maktabda qo'yiladi. Bu erda mantiqiy, mavhum fikrlashni rivojlantirish bo'yicha ishning asosiy maqsadi bolalar mantiqiy fikrlash texnikasini o'zlashtirib olishlari, ularga boshlang'ich sifatida taklif qilingan hukmlardan xulosa chiqarishni o'rganishlari, shuning uchun ular boshqa bilimlarni jalb qilmasdan, bu hukmlarning mazmuni bilan cheklanishlari mumkin.

R.S. Nemov o'z fikrlarida tafakkurni yo'naltiruvchi-tadqiqot xarakteridagi harakatlar va operatsiyalarni o'z ichiga olgan nazariy va amaliy faoliyat deb hisoblaydi. U hal qilinishi kerak bo'lgan vazifalarning tabiatiga ko'ra, fikrlashning ikkita asosiy turini ajratib ko'rsatdi: nazariy va amaliy. 1-rasmda nazariy va amaliy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari ko'rsatilgan. Demak, nazariy tafakkur kontseptual va obrazli, amaliy fikrlash esa vizual-majoziy va vizual-samarali tafakkurni o'z ichiga oladi.

1-rasm

Nazariy kontseptual tafakkur - bu fikrlash bo'lib, unda odam his-tuyg'ularini ishlatmaydi, balki aqliy faoliyatni amalga oshiradi, mulohazalar qiladi, xulosalar chiqaradi, tushunchalar bilan ishlaydi. Bunday fikrlash ilmiy nazariy tadqiqotlar uchun xosdir, chunki u voqelikni eng aniq va umuman aks ettiradi. Nazariy majoziy fikrlash inson tomonidan tasvirlarni fikrlash, ularni o'zgartirish va manipulyatsiya qilish jarayonida foydalanish bilan bog'liq. Ushbu tasvirlarni bevosita uzoq muddatli xotiradan olish yoki inson tasavvuri bilan yaratish mumkin. Bunday fikrlash tufayli ob'ektning turli xil haqiqiy xususiyatlarini to'liq qayta tiklash mumkin. Rasmda siz ob'ektni bir vaqtning o'zida turli nuqtai nazardan ko'rishni tuzatishingiz mumkin. Ob'ektlar va ularning xususiyatlarining g'ayrioddiy, "ehtimol bo'lmagan" kombinatsiyalarini o'rnatish obrazli fikrlashning muhim xususiyati hisoblanadi.

Majoziy fikrlashning asosiy vazifasi obrazlarni yaratish va ularni vazifaga muvofiq o'zgartirishdir. Bunday holda, mavjud tasvirlar yangi ma'lumotlarga mos ravishda o'zgartiriladi va yangi tasvirlar yaratiladi. Tasviriy tafakkurda obrazli shaklni aks ettirish mazmunini tan olish, tanlash, shakllantirish, o'zgartirish va umumlashtirish operatsiyalari qo'llaniladi. Nazariy kontseptual va nazariy obrazli fikrlash bir-birini to'ldiradi, bu esa odamga atrofdagi voqelikni to'liq idrok etish imkonini beradi.

Tafakkurning amaliy turlari atrofdagi voqelikni idrok etish bilan bevosita bog'liq bo'lib, unga tayanmasdan amalga oshirib bo'lmaydi.

Vizual-majoziy amaliy fikrlash operativ va qisqa muddatli xotirada taqdim etilgan tasvirlar bilan ishlaydi, tasvirning o'zgarishi sodir bo'lmaydi. Inson ob'ektlar

haqida narsalarni kuzatish orqali, lekin ularga tegmasdan muammoning yechimini topadi. Vizual-samarali amaliy fikrlash bevosita real ob'ektlar bilan amalga oshiriladigan transformativ faoliyat bilan bog'liq. Bunday fikrlash jarayonida muammoni hal qilish jarayoni vaziyatni, ob'ektlarni, sinov xususiyatlarini real, fizik o'zgartirishlar yordamida amalga oshiriladi.

Nazariy tafakkur amaliy tafakkurga qaraganda mukammalroq, kontseptual tafakkur obrazli tafakkurga qaraganda yuqori rivojlanish darajasini ifodalaydi, ya'ni tafakkur turlari uning rivojlanish darajalari sifatida qabul qilinadi, degan fikr mavjud. Biroq, tafakkurning barcha turlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, tafakkurning yangi shakllari paydo bo'lishi bilan eski shakllar yo'qolmaydi, ular saqlanib qoladi va rivojlanib borishiga ishonchimiz komil. To'liq nazariy tafakkurni shakllantirish uchun vizual va samarali fikrlashdan boshlab barcha fikrlash shakllarini shakllantirish va rivojlantirish zaruriy shartdir.

Ko'p odamlar amaliy (vizual-samarali va vizual-majoziy) va nazariy (kontseptual va majoziy) tafakkurni teng darajada rivojlantirdilar. Shaxs oldida turgan vazifalarning xususiyatiga qarab, tafakkurning bir turi, keyin boshqasi ustunlik qiladi. Yuqoridagilarni umumlashtirib aytadigan bo'lsak, tafakkur - bu atrofdagi olamni bilish (aks etish)ning vositalashtirilgan va umumlashtirilgan jarayoni. Tafakkurning vazifasi ob'ektlar o'rtasidagi munosabatlarni ochib berish, aloqalarni ochish va ularni tasodifiy tasodiflardan ajratishdir. Fikrlash tushunchalardan foydalanadi va ular bilan ishlaydi va umumlashtirish va rejalashtirish funksiyalarini o'z zimmasiga oladi.

Yechiladigan vazifalarning tabiatiga ko'ra, fikrlashning quyidagi turlari ajratiladi: nazariy va amaliy. Nazariy tafakkur kontseptual va obrazli tafakkurni, amaliy tafakkur esa vizual-samarali va vizual-majoziy fikrlashni o'z ichiga oladi. Xuddi shu yoshdagi bolalarda fikrlashning rivojlanish darajasi mutlaqo boshqacha. Binobarin, o'qituvchilar va psixologlar kichik yoshdagi o'quvchilarda fikrlashni rivojlantirish jarayoniga tabaqalashtirilgan yondashishlari kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirish jarayoniga kelsak, psixologlar bu erda ikkita asosiy bosqichni ajratib ko'rsatishadi. Birinchi bosqichda (1-2-sinflar) ularning fikrlashlari maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlashlaridan deyarli farq qilmaydi: o'quv materialini tahlil qilish asosan vizual-samarali va vizual-majoziy rejada amalga oshiriladi. O'quvchilar narsa va hodisalar haqida tashqi individual xususiyatlariga ko'ra yuzaki, bir yoqlama gapiradilar. Ularning xulosalari idrok etishda berilgan vizual asoslarga asoslanadi va xulosalar mantiqiy dalillarga emas, balki hukmlarning idrok etilgan ma'lumotlar bilan bevosita bog'liqligiga asoslanadi. Bu yoshdagi tushunchalar va umumlashmalar ob'ektlarning tashqi xususiyatlari bilan kuchli bog'liq bo'lib, sirtida yotadigan xususiyatlarga asoslanadi.[2]

Uchinchi sinfga kelib fikrlash sifat jihatidan yangi, ikkinchi bosqichga o'tadi, bu esa o'qituvchidan o'rganilayotgan materialning alohida elementlari o'rtasida mavjud

bo'lgan bog'lanishlarni batafsil ko'rsatishni talab qiladi. Bu davrda bolalar tushunchalarning individual xususiyatlari o'rtasidagi umumiy munosabatlarni o'rganadilar, ular analitik-sintetik faoliyat turini shakllantiradilar, modellashtirish harakatlarini o'zlashtiradilar. Bu og'zaki-mantiqiy fikrlashning shakllanishi boshlanishini belgilaydi. Shunday qilib, bolaning aqliy faoliyatining rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega va bosqichlarning muntazam o'zgarishi bilan belgilanadi, bunda har bir oldingi bosqich keyingi bosqichlarni tayyorlaydi. Tafakkurning yangi shakllari paydo bo'lishi bilan eski shakllar yo'qolmaydi, ular saqlanib qoladi va rivojlanadi. Yosh o'quvchilar uchun yanada murakkab kognitiv vazifalar mavjud bo'ladi. Ular fikrlash, o'z mulohazalarini asoslash, taqqoslash, umumlashtirish, aniqlashtirish qobiliyatini rivojlantiradilar. Vizual-majoziy fikrlashdan og'zaki-mantiqiy fikrlashga o'tish amalga oshirilmoqda.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini shakllantirish pedagogik jarayonning muhim qismidir. O'quvchilarning o'z qobiliyatini to'la namoyon etishiga, tashabbuskorligi, mustaqilligi, ijodkorligini rivojlantirishga ko'maklashish zamonaviy maktabning asosiy vazifalaridan biridir.[1]

Boshlang'ich maktabda allaqachon o'quvchilar mantiqiy operatsiyalarning asosiy elementlarini (taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, tahlil qilish va boshqalar) o'zlashtirishlari kerak, bu ularga qo'shimcha dalillar keltirish, xulosalar chiqarish, bir-biri bilan mantiqiy bog'liq bo'lgan bayonotlar, xulosalar chiqarish imkonini beradi. , o'z mulohazalarini asoslab beradilar va pirovardida mustaqil ravishda bilim oladilar. Bu ko'proq darajada amalga oshirilishi mumkin bo'lgan fan aynan matematikadir.[3] Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkuri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bola maktabga borishni boshlaganda, uning aqliy rivojlanishi juda yuqori daraja bilan tavsiflanadi. "Bolaning har bir yosh davri qaysidir ruhiy jarayonning yetakchi ahamiyati bilan tavsiflanadi. Erta bolalikda idrokning shakllanishi yetakchi rol o'ynaydi, maktabgacha yoshdagi davrda - xotira, kichik yoshdagi o'quvchilarda esa fikrlashning rivojlanishi asosiy rol o'ynaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkuri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Aynan shu davrda ilgari asosiy ma'noga ega bo'lgan vizual-majoziy tafakkur og'zaki-mantiqiy, kontseptualga aylanadi. Shuning uchun ham boshlang'ich maktabda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga e'tibor berish nihoyatda muhimdir. Kichik yoshdagi o'quvchilar muntazam ravishda topshiriqlarni bajarish, kerak bo'lganda fikrlashni o'rganish orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantiradilar.

Atrofdagi hayotdagi munosabatlarni topish, to'g'ri tushunchalarni ishlab chiqish, o'rganilgan nazariy pozitsiyalarni amaliyotda qo'llash, aqliy operatsiyalar (umumlashtirish, taqqoslash, tasniflash, sintez va boshqalar) yordamida tahlil qilish. Bularning barchasi kichik yoshdagi o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. To'g'ri yaratilgan pedagogik sharoitlar maktab o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirishni rag'batlantiradi. Kichik

yoshdagi o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish va takomillashtirish uchun qulay pedagogik shart-sharoitlarni yaratish kerak. Boshlang'ich maktab ta'limi o'qituvchiga har bir o'quvchiga o'z qobiliyatini ochishga yordam berishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu o'qituvchi har birining o'ziga xosligini hisobga olishi zarur. Bundan tashqari, turli xil ta'lim muhiti yosh o'quvchining salohiyatini ochib berishga yordam beradi.

O'quvchining mantiqiy tafakkurini shakllantirishga yordam beradigan pedagogik shartlar:

1. Darslarda bolalarni fikrlashga undaydigan topshiriqlar. Bunday topshiriqlar nafaqat matematika darslarida, balki hamma darslarda ham bo'lsa yaxshi bo'ladi va o'qituvchilar darslar orasida mantiqiy besh daqiqalik o'tkazishi. Aynan shu daqiqalarda o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini boyituvchi va uni ishga soluvchi topshiriqlar berilishi kerak.

2. O'qituvchi va tengdoshlari bilan muloqot - maktabda va darsdan keyin soat. Javob, masalani yechish yo'llari haqida fikr yuritir ekan, o'quvchilar turli yechimlarni taklif qiladilar, o'qituvchi esa ulardan o'z javobining to'g'riligini asoslab, isbotlashni so'raydi. Shunday qilib, kichik yoshdagi o'quvchilar mulohaza yuritishni, turli hukmlarni solishtirishni va xulosa chiqarishni o'rganadilar.

L.V.Zankovning ushbu mavzu bo'yicha fikrlarini ko'rib chiqsak. Psixologik rivojlanish vazifasi deganda bolalarning ongi, irodasi, his-tuyg'ularini rivojlantirish tushuniladi va bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning ishonchli asosi sifatida qaraladi. U o'zini birinchi o'ringa qo'yadi. O'rganish va rivojlanish muammosini o'rganish jarayonida L.V. Zankov tizimning didaktik tamoyillarini shakllantirdi:

- ta'lim mazmunida nazariy bilimlarning yetakchi roli;
- o'quvchilarning o'quv jarayonining barcha qismlaridan xabardorligi;
- barcha o'quvchilarni, shu jumladan, eng zaif o'quvchilarni rivojlantirish ustida ishlash zarurati;
- qiyinchilik mezoniga rioya qilgan holda yuqori darajadagi qiyinchilik darajasida mashq qilish;
- dastur materialini tez sur'atlar bilan o'rganish;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Ozbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 28 yilligiga bag'ishlangan bayram tabrigida so'zlagan nutqi 2020-yil 8-dekabr.
2. Zankov, L.V. Tanlangan pedagogik ishlar/ L.V.Zankov; kirish. Art. Sh.A.Amonashvili. - M. : Novaya shk., 1996. - 432 b.
3. Afonkin, S. Yu. Mantiqiy fikrlashni o'rganish: mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun qiziqarli vazifalar/ S.Yu. Afonkin. - Sankt-Peterburg. : Litera, 2002. - 144 b.
4. Ailamazyan, A.M. Ishbilarmonlik o'yinlari va ulardan psixologik tadqiqotlarda foydalanish/A.M.Ailamazyan, M.M.Lebedeva//Psixologiya savollari. - 1983. - 143-150. 32-bet